

Toespraak Westfriese Ekklesia Wognum, 05-03-2023 Thema: Lucas gecorrigeerd. Peter Vermaat

Dit jaar werd ons gevraagd om in de viering uit te gaan van een liedtekst van Huub Oosterhuis. Met genoeg heb ik dat gedaan. Mijn keuze viel op het lied: Mensen van God. In de eerste strofe horen we, hoe de woorden van God aan ons verschijnen: Niet als een storm, niet als een vloed, niet als een bijl aan de wortel, niet als een schot in het hart. Maar als een glimp van de zon, een groene twijg in de winter, zo is het koninkrijk van God. Het lied zit vol bijbelse verwijzingen en toespelingen. Daar kun je een leerhuisavond mee vullen. God openbaart zich, volgens dit lied, als een zachte kracht, maar je moet er arm van geest voor zijn, een mens gelouterd tot vrede, om dit te kunnen verstaan.

Van oudsher worden de woorden van God gezien als een machtige kracht. Aan Mozes openbaarde God zich op de berg Sinaï met bazuingeschal, donderslagen en bliksemstralen, in rook en vuur. En het volk werd gewaarschuwd niet bij de berg te komen, want ieder die de berg aanraakte, zou ter dood worden gebracht. De almachtige God was nog een dodelijke God.

Het duurt een paar eeuwen voor de profeet Elia ontdekt, dat God niet verschijnt in de storm, de aardbeving of het vuur, maar in het suizen van een zacht briesje. God als een stem, zingt Oosterhuis die de stilte niet breekt.

Toch is er steeds de verleiding om God in het geweldige en gewelddadige te situeren. Zoals bijvoorbeeld de patriarch van Moskou nu doet om de oorlog van zijn president te legitimeren.

Dat is de reden dat ik vanmorgen wil stilstaan bij het evangelie van Lucas (20,9-19). Het is een mooi verhaal dat aansluit bij de onderbuikgevoelens van velen. Jezus vertelt er over een wijngaardenier. Hij verkeert in het buitenland en laat pachters in zijn wijngaard werken. Als hij dan zijn knechten de pacht laat innen, worden deze mishandeld en met lege handen weggestuurd; ze worden afgeranseld, afgetuigd en de wijngaard uitgegooid. Daarop stuurt hij zijn eigen geliefde zoon. 'Hem zullen zij wel ontzien,' denkt hij. Maar de boeren denken: 'Dat is de erfgenaam. Laten wij hem doden. Dan is de wijngaard van ons en zijn wij voortaan baas op eigen erf.' Maar de eigenaar, zegt Lucas, zal dan zelf komen. Hij zal de wraak voltrekken. De boeren zal hij doden en de wijngaard zal hij aan anderen geven. Hier spreekt de God van de wrake. Het appelleert aan ons eigen onderbuikgevoel en we zijn geneigd om zo'n God groot gelijk te geven. Maar is dat ook de opvatting van Jezus?

Als we kijken naar de context van dit verhaal, dan zien we dat Jezus de tempel heeft gereinigd (Lc. 19,45-48). In het evangelie van Lucas doet hij dat alleen met woorden. Hij gooit geen tafels en stoelen omver, zoals in Marcus en Matteüs en hij gaat niet met de zweep te keer. Zou Jezus dat wel hebben gedaan, dan was hij meteen al gearresteerd door de toegesnelde tempelpolitie. Nee, die gewelddadige Jezus van het gooi-en-smijtwerk en van de zweep, die zo mooi tot de verbeelding spreekt, dat zijn latere toevoegingen. In Lucas klinken alleen de woorden: 'Mijn huis zal een huis van gebed zijn, maar jullie hebben er een rovershol van gemaakt.' Bovendien valt het op, dat Jezus niet meteen optrekt naar het paleis van de landvoogd of naar dat van Herodes. Hij bestormt niet het Capitool. Vervolgens onderwijst Jezus in de tempel en wordt er naar zijn bevoegdheid gevraagd (Lc. 20,1-8). In die context vertelt hij de gelijkenis van de onrechtvaardige pachters tot het volk.

Het evangelie is opgetekend na 70 na Christus, na de verwoesting van de tempel. In onze tekst zien we daar nog de sporen van in het ombrengen van de pachters en het geven van de wijngaard aan anderen. Sinds die tijd werd het verhaal dan ook allegorisch gelezen. De wijngaardenier is God, de wijngaard is Israël; de knechten zijn de profeten en de zoon is Jezus. De anderen aan wie de wijngaard zal worden gegeven, zijn de christenen. Maar heeft Jezus dit verhaal ook zo verteld?

Van dit verhaal is een oudere variant bekend, die gedateerd wordt rond 40 na Christus. Het is Logos 65 uit het evangelie van Thomas. Misschien is het goed, dat even met elkaar te lezen.

'Hij zeide: Een goed man bezat een wijngaard. Hij verhuurde die aan pachters met de bedoeling, dat zij hem zouden bewerken en dat hij dan de pacht ervoor zou krijgen. Hij stuurde zijn knecht, om de pacht van de wijngaard te innen. Zij grepen zijn knecht, zij sloegen hem, het scheelde weinig of zij hadden hem vermoord. De knecht kwam terug, hij vertelde het zijn eigenaar. Toen zei de eigenaar: misschien hebben zij hem niet herkend. Toen stuurde hij een andere knecht. De boeren sloegen ook die ander. Toen stuurde de eigenaar zijn zoon. Hij dacht: misschien zullen zij mijn zoon ontzien. Toen die pachters zich ervan bewust werden, dat dat de erfgenaam van de wijngaard was, grepen zij hem, zij vermoordden hem. Die oren heeft, die hore.'

Hier is geen sprake van wraak. Er is een keurige opbouw in drieën, zoals je dit ook in volksverhalen ziet. En het eindigt met de woorden: 'Die oren heeft, die hore.' Jezus vertelt hier een scène uit het dagelijks leven. Van de kleine pachters in Galilea. Hun bazen wonen ver weg, in Rome. En zij dromen ervan om eindelijk een goede prijs te krijgen voor hun werk. Hun droom is die van alle boeren in alle tijden. Tot op de dag van vandaag gaan boeren daarvoor met hun trekkers de weg op. Of zoals een boerenvrouw uit Sicilië eens tegen een Noorditaliaanse journalist zei tijdens de boerenopstand van 1893: 'We willen dat iedereen werkt, zoals wij werken. Er moeten niet langer rijken en armen zijn. Allen moeten brood voor zichzelf en hun kinderen hebben. We moeten allemaal gelijk zijn. Ik heb vijf kleine kinderen en maar één kamertje, waar we moeten eten, slapen en alles doen, terwijl zoveel heren tien of twaalf kamers, hele paleizen hebben. Het is genoeg als alles gemeenschappelijk bezit wordt en als de productie eerlijk wordt gedeeld.'

In deze tekst van Thomas is er eerder sprake van een waarschuwing tegen het drijven van de Zeloten, de boeren die in opstand willen komen. Het heeft in het jaar 70 tot hun ondergang geleid.

Er was in die tijd veel oproer in Galilea. Boeren weigerden vaak de pacht te betalen. Ze wilden baas op eigen erf worden. En Jezus waarschuwt daarvoor: pas op, dat geeft moord en doodslag. De geschiedschrijver Flavius Josephus zal deze zeloten, deze opstandige boeren, later rovers noemen, terroristen. Maar wat voor de een een terrorist is, is voor de ander een verzetsstrijder.

De gezagsdragers zagen ook in Jezus een zeloot. Als hij in Getsemane gearresteerd wordt, schrijft Lucas: 'Als tegen een rover zijn jullie uitgetrokken met zwaarden en knuppels.' Hij wordt dan ook gekruisigd met links en rechts van hem een rover, een verzetsstrijder. Dat men Jezus daarvan wil beschuldigen, blijkt uit het vervolg van onze perikoop (Lc. 20,20-26). Meteen na ons stukje evangelie zenden ze spionnen naar hem toe met de vraag of je wel belasting mag betalen aan de keizer. Jezus wil dan een schelling zien, want zelf heeft hij die niet bij zich. Als daarop het beeld van de keizer is te zien, volgt zijn beroemde antwoord: 'Geef aan de keizer wat des keizers is en aan God wat van God is.' Op basis van deze tekst formuleerde Martin Luther in 1525 zijn twee rijkenleer en hij veroordeelde daarmee de boerenopstand van Thomas Münzer als onchristelijk. Men moest zich schikken naar de overheid volgens Luther. Maar voor de joodse uitlegger Pinchas Lapide is dat een volkomen verkeerde uitleg.

Om dit te begrijpen moeten we iets weten van de context van die tijd. Zo'n 400 jaar vóór Christus, in een uitermate chaotische tijd, ontstond als reactie op de school van Plato, het vrijheidsdenken van Diogenes van Sinope. Hij is de belangrijkste vertegenwoordiger geweest van de kynici. Ons woord cynisme is ervan afgeleid, maar de oorspronkelijke kynici stonden heel anders in het leven dan de moderne cynicus. Het waren vrije geesten die nogal tegendraads konden reageren. Toen Plato eens de mens definieerde als een wezen op twee benen, zonder vleugels, kwam Diogenes op een dag naar zijn lessen met een haan. Hij plukte het beest kaal, zette het op een tafel en riep: 'Zie hier de mens van Plato.' Diogenes woonde in een ton. En het verhaal gaat, dat op een dag keizer Alexander de Grote bij hem langskwam en hem vroeg, wat hij voor hem kon doen. Waarop Diogenes antwoordde: 'Zou je misschien even uit mijn zon willen gaan staan?' Alexander zou daarop gezegd hebben: 'Was ik Alexander niet geweest, wat had ik dan graag Diogenes willen zijn.'

De kynici wilden vrije mensen zijn, selfsupporting. Ze gingen barvoets, droegen een versleten mantel die 's nachts als slaapzak diende, ze hadden een knapzak bij zich en een stok om zich tegen honden te verweren en om de slangen uit het gras te slaan, en ooit een drinkbeker. Maar toen Diogenes een kind water zag drinken uit zijn handen, gooide hij die beker weg. Hij leebberde het water op, zoals een hond. Vandaar hun naam *kuoon*, hond. De kynici vormden een tegencultuur.

In de tijd van keizer Augustus, rond het begin van onze jaartelling, traden ze opnieuw op. Weliswaar wat milder. Zij leefden op straat, droegen hun levenswijze uit als een soort straattheater. In Gadara, tien kilometer ten zuidoosten van het Meer van Gennesaret, en in Sepphoris, zes kilometer ten noorden van Nazareth leefden in die tijd groepen kynici. Jezus moet ze vast tegengekomen zijn. De leefstijl van Jezus mag dan inhoudelijk joods zijn geweest, zijn manier van optreden doet sterk denken aan die van de kynici. Ja, hij radicaliseert zelfs hun optreden.

Hadden de kynici nog een reiszak, een mantel en een stok, Jezus roept zijn leerlingen op om niets mee te nemen voor onderweg, geen beurs of sandalen, geen stok of reiszak, geen brood of geld en ook geen twee hemden. Althans volgens de meest radicale versie, die we bij Lucas aantreffen. En waar je ook binnentreedt, zeg dan eerst: Vrede aan dit huis. De kynici, en ook Jezus, keerden zich tegen macht, geweld en bezit. Juist door niets te bezitten, waren ze voor niemand (zo leek het op het eerste gezicht) een bedreiging en lieten ze zien, hoe ze vrije, gelukkige mensen konden zijn. Een vreemdeling in de wereld, dicht Oosterhuis, levend in de schaduw van de hoop.

Ook bij de profeet Jesaja vinden we dat tegendraadse. 'Is dit niet het vasten dat ik verkies,' zegt hij, 'de ketenen losmaken, de verdrukten bevrijden. Brood breken met de hongerigen. Onderdak bieden aan de armen. De naakten kleden.' (Jes. 58,6-10)

Als Jezus zegt: 'Geef aan de keizer wat des keizers is,' dan doet hij daarmee afstand van de hele keizerlijke economie. Tegelijk roept hij ons op om ernst te maken met het gegeven dat wij geschapen zijn naar Gods beeld. Draagt een munt de beeltenis van de keizer, wij zijn het beeld van God. 'Geef aan God wat van God is', is dan ook een oproep om niet voor de keizerlijke economie te gaan, maar voor het koninkrijk van God. Verwijder je van de rijken der aarde. Laat je niet met hen in. Creëer je eigen werkelijkheid, zegt Jezus. Hij wil geen leer van twee rijken, maar een totale breuk met de bestaande politieke ordening, aldus Pinchas Lapide. Het is nogal een opgave. Een soort extinction rebellion avant la lettre. Tegen de pachters zegt Jezus in het Thomasevangelie: laat je niet verleiden tot een opstand. Dat geeft alleen maar ellende, die uiteindelijk op je eigen hoofd neerkomt. Hij kiest voor een tegencultuur. Ook Paulus schrijft daarover: 'Zijt gij als slaaf geroepen, bekommer u daarover niet, want de slaaf is een vrijgelatene in de Heer, en de vrije is een slaaf van Christus.' (1 Kor. 7,21-22). Het is alsof we hier opnieuw Diogenes horen spreken. Toen hij op een zeereis door piraten was overvallen en tot slaaf was gemaakt, en men hem vroeg waar hij goed is was, riep hij op de slavenmarkt: 'Over mensen heersen'. Vervolgens zei hij tegen de veilingmeester: 'Roep maar om of er nog iemand is, die voor zichzelf een eigenaar wil kopen.' En toen iemand hem kocht, zei hij: 'Denk er wel om dat je mij moet gehoorzamen. Want wanneer een dokter of stuurman slaaf is, wordt hij toch ook gehoorzaamd.' Beroepen als dokter, stuurman en leraar werden in die tijd geregeld uitgeoefend door tot slaaf gemaakten. De voorbeelden die Diogenes gaf, waren uitermate realistisch en zo zette hij de wereld op zijn kop.

En dat doet Jezus ook. Als je de vrede wilt, moet je daar al vroeg mee beginnen. Moet je je niet inlaten met oligarchen en kleptokraten, moet je hun schimmige geldstromen niet faciliteren, zoals de zuidas dat gedaan heeft met zijn trustkantoren. Je moet geen borrels willen drinken met dictators, in hun landen geen spelen willen houden en hen niet de kans geven om je voetbalclub op te kopen. Geef aan de keizer wat van de keizer is. Laat je gewoon niet in met hun economie.

Jezus leefde vanuit die paradox, waarin niet de grote der aarde gelukkig werden geprezen, maar de kleinen, de armen van geest. Hij beheerste de levenskunst van de glimlach. Voor veel mensen is glimlachen moeilijk geworden. Hun gelaat is verhard, de honderden kleine spieren zijn verstijfd. De benedictijnse monnik Benoît Standaert schrijft: 'Om te glimlachen moet je een loopje kunnen nemen met je gebruikelijke ernst,' en hij citeert daarbij een Chinees gezegde: 'Als je om jezelf kunt lachen, zul je je hele leven plezier hebben.' Monniken hebben dat vanouds gedaan. Ze hebben een parallelle werkelijkheid opgebouwd, ver weg van die van de keizer. Ze lieten zich niet verleiden tot wraak, maar zochten steeds de vrede.

Zo leefden er eens twee monniken samen in een kluis. Ze hadden nooit ruzie. Daarom zei de een tegen de ander: Kom, laten we tenminste één keer ruzie maken, zoals andere mensen. De tweede zei: Ik weet niet hoe je met zo'n ruzie begint. De eerste zei: Ik pak deze baksteen en leg hem tussen ons in. En dan zeg ik: Hij is van mij. En dag zeg jij: Hij is van mij. Zo krijg je onenigheid en ruzie. Ze legden dus de steen tussen hen in en de ene zei: Hij is van mij. De ander zei: Ik geloof toch dat hij van mij is. De eerste zei weer: Hij is niet van jou; hij is van mij. Waarop de tweede antwoordde: Mij best, als hij van jou is, neem hem dan! Zo lukte het hun niet om ruzie te maken.

En in een ander verhaal kwam op een dag een dief uit de stad naar een kluizenarij om daar te stelen. Tot zijn schrik ontdekte hij, dat de kluizenaar niets bezat. Waarop deze zei: 'Ben je dan helemaal voor niets uit de stad gekomen, om mij te beroven?' En hij trok zijn pij uit, gaf hem aan de dief en zei: 'Hier neem dit dan maar. Ik hoop dat je er goed geld voor krijgt. Dan is je tocht niet helemaal voor niets geweest.' Vol schaamte maakte de dief dat hij wegkwam. En de kluizenaar ging naakt voor zijn hut zitten in het schijnsel van de volle maan en hij mompelde: 'Toch jammer, dat ik die arme stakker, niet de schoonheid van deze maan heb kunnen meegeven.'

een tegencultuur

hij was een zwerver
stelde vragen bij gezag
geworteld als hij was in akkergrond
een plattelander

met boeren deelde hij de taal
hun zorgen
hun slapeloze nachten
om de hoge pacht

hij kende hun verlangen
d' oude boerendroom
van brood voor ieder
elke dag opnieuw

hun hang ook naar oproer en verzet
om baas te worden op eigen erf
de strijd voor eerlijk loon

hij waarschuwde
voor moord en doodslag
de tunnelvisie dat 't bestaan zou gaan
om winst en have
hij wees op het verstrakken van 't gelaat
't verdwijnen van de lach

en hij begon een tegencultuur
nam afscheid van het keizerlijke geld
zonder bagage liep hij

altijd onderweg

van dorp naar buurt

(peter vermaat)